

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/106681,Powstanie-w-getcie-warszawskim.html>

Zonkile - symbol pamięci o powstańcach z getta warszawskiego. Fot. Sławek Kasper (IPN)

ARTYKUŁ

Powstanie w getcie warszawskim

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: WOJCIECH KUJAWA 19.04.2024

19 kwietnia 1943 r. ludność żydowska, stłoczona w warszawskim getcie, podjęła rozpaczliwą walkę zbrojną z przeważającymi siłami niemieckimi. Powstańcy zdawali sobie sprawę, że nie mają szans na zwycięstwo, chcieli jednak umrzeć godnie, z bronią w ręku, a jednocześnie zadać wrogowi jak

najwięcej strat.

Po zakończeniu kampanii polskiej 1939 r. Niemcy objęli przebywających na zajętych terytoriach Żydów restrykcyjnym ustawodawstwem, m.in. wprowadzono zakaz uboju rytualnego i przymus pracy (jednocześnie w niektórych zawodach wprowadzono ograniczenia, np. wśród lekarzy) oraz zamknięto synagogi. Od grudnia tego roku ludność żydowska w Generalnym Gubernatorstwie musiała nosić na prawym przedramieniu opaskę z gwiazdą Dawida. Rozpoczęto również przesiedlenia Żydów z ziem wcielonych do Rzeszy do GG.

Zagłada i opór

„Podczas największych mrozów nadchodziły do Warszawy transporty Żydów wysiedlanych z zachodniej części Polski. Do miasta udawało się dotrzeć tylko części z nich. W miejscach zamieszkania załadowano ich do służących do transportu bydła wagonów, które plombowano, a zamkniętych w ten sposób ludzi wieziono bez jedzenia, wody i ogrzewania często przez wiele dni. Gdy transporty przyjeżdżały do celu, rzadko kiedy więcej niż połowa ludzi pozostawała jeszcze przy życiu, a jeśli już, to z potwornymi odmrożeniami. Pozostali, martwi, sztywni z zimna, stali stłoczeni między żywymi i przewracali się na ziemię, gdy otwierano klapy wagonów”

– wspominał Władysław Szpilman¹.

W tym samym czasie Niemcy rozpoczęli także tworzenie żydowskich dzielnic mieszkaniowych, jak je oficjalnie nazywano, czyli gett. Pierwsze powstało już w październiku 1939 r. w Piotrkowie Trybunalskim. W Warszawie getto utworzono w 1940 r. w tzw. dzielnicy północnej (obecnie Muranów). W kwietniu tego roku rozpoczęto wznoszenie murów wokół planowanej dzielnicy żydowskiej. 2 października szef dystryktu warszawskiego GG Ludwig Fischer wydał decyzję, w której wyznaczył jej obszar, a 16 listopada nastąpiło jej całkowite zamknięcie. Za murami znalazło się około 400 tys. osób, a w następnym roku ich liczba wzrosła do 450 tys. Za opuszczenie getta groziła kara śmierci, podobnie za pomoc Żydom po tzw. aryjskiej stronie.

Pomnik Bohaterów Getta i żonkile
- symbol pamięci o powstańcach.

Fot. Sławek Kasper (IPN)

22 lipca 1942 r. Niemcy przystąpili do tzw. Wielkiej Akcji, czyli deportacji ludności getta do obozu zagłady w Treblince. Do września wywieziono około 300 tys. osób. W warszawskim getcie pozostało kilkadziesiąt tysięcy osób, głównie młodych, pozbawionych rodzin, zatrudnionych w niemieckich zakładach i warsztatach.

Jeszcze podczas Wielkiej Akcji działacze żydowscy utworzyli Żydowską Organizację Bojową, na czele której stanął Mordechaj Anielewicz. Inną konspiracyjną organizacją żydowską w stołecznym getcie był Żydowski Związek Wojskowy.

18 stycznia 1943 r. Niemcy zaczęli realizację kolejnej akcji wysiedleńczej. Tym razem jednak zbrojnie przeciwstawili się im członkowie podziemnych organizacji, a ludność cywilna zastosowała bierny opór i w różnych kryjówkach szukała schronienia przed wywiezieniem.

Walka do końca

19 kwietnia 1943 r., w przeddzień święta Pesach, niemieckie oddziały wkroczyły do getta, by je ostatecznie zlikwidować. 300-500 członków ŻOB (dowódca Mordechaj Anielewicz) i 250 ŻZW (dowódca Paweł Frenkel) stanęło do nierównej walki z wrogiem. Pierwsze starcia miały miejsce na skrzyżowaniach ulic Gęsiej i Nalewek oraz Miłej i Zamenhofa, gdzie bojownicy ŻOB zmusili wkraczające kolumny niemieckie do wycofania się z terenu getta. Potem walka rozgorzała na placu Muranowskim, na którym broniły się oddziały ŻZW. W dniach 20-22 kwietnia toczyły się ciężkie walki w tzw. szopie szczotkarzy, czyli w kwartale ulic: Świętojerska, Wałowa, Franciszkańska, Bonifraterska. Broniło się tam pięć grup pod dowództwem Marka Edelmana.

Regularne walki trwały zaledwie kilka dni, potem miały one charakter coraz bardziej szarpany. Walczącym w ograniczonym wymiarze udzieliły wsparcia polskie ugrupowania konspiracyjne, które nieopodal muru getta przeprowadziły kilkanaście akcji przeciwko oddziałom niemieckim. Pierwsza z nich odbyła się już w dniu wybuchu walk. Podjęto wówczas nieudaną próbę przebicia muru getta od strony ul. Bonifraterskiej. W jej trakcie zginęli żołnierze AK: Eugeniusz Morawski ps. „Młodek” i Józef Wilk ps. „Orlik”.

Marek Edelman (fot. z zasobu AIPN)

Pomnik Ewakuacji Bojowników Getta Warszawskiego znajdujący się przy ul. Prostej 51 w Warszawie. Wśród uratowanych byli m.in.: Marek Edelman, Cywia Lubetkin, Jan Bilak, Chana Kryształ-Fryszdorf, 13 marca 2023 r. (fot. Wojciech Kujawa)

Niemcy na rozkaz dowodzącego akcją likwidacyjną Gruppenführera SS Jürgena Stroopa wysadzali odkryte bunkry oraz wzniecali pożary, aby zmusić ludność ukrywającą się w budynkach do wyjścia albo zgładzić ich przez zaczadzenie lub spalenie żywcem:

„Ogień wypędzał ludzi ze schronów, z przygotowanych, bezpiecznych skrytek, strychów i piwnic. Setki ludzi kończą życie, skacząc z trzeciego czy czwartego piętra. Matki w ten sposób ratują dzieci przed spaleniem żywcem”

- wspominał Marek Edelman².

Schwytane osoby Niemcy mordowali na miejscu lub wywozili je do obozów zagłady. Około 100 bojowców udusiło się dymem lub popełniło samobójstwo (wśród nich Mordechaj Anielewicz) w bunkrze dowództwa ŻOB przy ul. Miłej 18, odkrytym przez Niemców 8 maja.

„Było to dość rozległe i dobrze ufortyfikowane podziemne schronienie. Posiadało kilka wejść i połączeń z siecią kanalizacyjną oraz labiryntem podziemnych zbudowanych przez Żydów tuneli komunikacyjnych. Walki o ten bunkier były i długie, i ciężkie”

- wspominał Stroop³.

16 maja 1943 r. na rozkaz Jürgena Stroopa Niemcy wysadzili Wielką Synagogę przy ul. Tłomackie. Tego samego dnia zameldował on:

„Była dzielnica żydowska przestała istnieć”.

Sporadyczna wymiana ognia zdarzała się jednak jeszcze w czerwcu.

Kopiec Powstańców Warszawskiego Getta (Kopiec Anielewicza) usypany z gruzów ulicy Miłej, położony w Warszawie na rogu ul. Miła i Dubois w Warszawie. Tutaj w ruinach bunkra przy ul. Miłej 18 (adres przedwojenny) spoczywają powstańcy, w tym Mordechaj Anielewicz, 13 marca 2023 r. (fot. Wojciech Kujawa)

Pomnik Bohaterów Getta w Warszawie, 13 marca 2023 r. (fot. Wojciech Kujawa)

* * *

Jürgen Stroop w raporcie o likwidacji getta podał (dane te są z pewnością zawyżone), że jego oddziały zniszczyły 631 bunkrów i pojmały lub zabiły ponad 56 tys. Żydów. Tylko nielicznym bojownikom, wśród nich

Markowi Edelmanowi, Cywii Lubetkin czy Janowi Bilakowi, udało się wydostać kanałami i podziemnymi tunelami z płonącego getta. Po stłumieniu powstania teren getta został zrównany z ziemią.

Powstanie w getcie warszawskim było największym żydowskim aktem zbrojnego oporu w czasie II wojny światowej.

Wspomniany raport Jürgena Stroop przechowywany jest w Archiwum IPN i został wydany zarówno w wersji drukowanej, jak i elektronicznej.

Powstanie w getcie warszawskim.

Raport Jürgena Stroopa dla Reichsführera SS Heinricha Himmlera pt. „Es gibt keine jüdischen Wohnbezirk - in Warschau mehr!” („Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje!”).

Warszawa, kwiecień-maj 1943 r.

(fot. z zasobu IPN)

Powstanie w getcie warszawskim.

Raport Jürgena Stroopa dla Reichsführera SS Heinricha Himmlera pt. „Es gibt keine

**jüdischen Wohnbezirk - in
Warschau mehr!" („Żydowska
dzielnica mieszkaniowa w
Warszawie już nie istnieje!").
Warszawa, kwiecień-maj 1943 r.
(fot. z zasobu IPN)**

**Powstanie w getcie warszawskim.
Raport Jürgena Stroopa dla
Reichsführera SS Heinricha
Himmlera pt. „Es gibt keine
jüdischen Wohnbezirk - in
Warschau mehr!" („Żydowska
dzielnica mieszkaniowa w
Warszawie już nie istnieje!").
Warszawa, kwiecień-maj 1943 r.
(fot. z zasobu IPN)**

**Powstanie w getcie warszawskim.
Raport Jürgena Stroopa dla
Reichsführera SS Heinricha
Himmlera pt. „Es gibt keine
jüdischen Wohnbezirk - in**

**Warschau mehr!" („Żydowska
dzielnica mieszkaniowa w
Warszawie już nie istnieje!").
Warszawa, kwiecień-maj 1943 r.
(fot. z zasobu IPN)**

**Powstanie w getcie warszawskim.
Raport Jürgena Stroopa dla
Reichsführera SS Heinricha
Himmlera pt. „Es gibt keine
jüdischen Wohnbezirk - in
Warschau mehr!" („Żydowska
dzielnica mieszkaniowa w
Warszawie już nie istnieje!").
Warszawa, kwiecień-maj 1943 r.
(fot. z zasobu IPN)**

**Powstanie w getcie warszawskim.
Raport Jürgena Stroopa dla
Reichsführera SS Heinricha
Himmlera pt. „Es gibt keine
jüdischen Wohnbezirk - in
Warschau mehr!" („Żydowska**

**dzielnica mieszkaniowa w
Warszawie już nie istnieje!”).
Pośrodku, w czapce, patrzący w
górze, SS-Gruppenfuhrer Jürgen
Stroop. Warszawa, kwiecień 1943
r. (fot. z zasobu IPN)**

Więcej interesujących materiałów na profilu **Archiwum IPN**

---

¹ Cyt. za: W. Szpilman, „Pianista. Warszawskie wspomnienia 1939–1945”, wstęp i oprac. A. Szpilman, Kraków 2003.

² Cyt. za: „W. Bereś, K. Burnetko, „Marek Edelman. Życie do końca”, Warszawa 2013.

³ Cyt. za: K. Moczarski, „Rozmowy z katem”, Warszawa 1985.

COFNIJ SIĘ